

63.3
в. 53

2/4

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Історія

Випуск II

Івано-Франківськ
1999

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

В І С Н И К
ПРИКАРПАТСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ІСТОРІЯ
ВИПУСК II

69 80 2 2
- 1 см

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
“ПЛАЙ”
1999

І.Я. Райківський

ЛІВОРАДИКАЛЬНА ЕВОЛЮЦІЯ УСДП (1920-1924 рр.)

Внаслідок поразки Української революції 1917-1920 рр. західні землі України опинилися під польською окупацією. Проте в міжнародно-правовому аспекті Польську державу вважали лише тимчасовим військовим окупантом Східної Галичини до ухвали органу Антанти – Ради послів. Український партійно-політичний спектр можна було умовно поділити (щодо шляхів вирішення східногалицького питання) на два основні табори: “національний” та “інтернаціональний” [43, 1].

Найбільш впливові українські політичні партії – Українська народно-трудова партія (УНТП), Українська радикальна партія (УРП) і Українська християнсько-суспільна партія – базувалися на позиціях пріоритету національного над соціально-класовим. Міжпартійна рада закликала до створення “одноцільного національного фронту” в боротьбі за українську державність, підтримала дипломатичну діяльність еміграційного уряду ЗУНР. “В комплексі проблемів Сходу, – зазначалося в газеті УНТП “Український вістник”, – найважливіший проблем – український. З’ясована постава до нього західних держав буде мати децидуючий вплив на вислід акції: повалення большевизму... А ключем до розв’язки українського проблему є Східна Галичина...вільна, незалежна – може бути організуючим центром для Великої України” [44, 1] (Цит. за тогочасним правописом. – *І. Р.*).

Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ) відстоювала інші позиції: пріоритет інтернаціонального і соціально-класового та здійснення тактики “єдиного робітничого фронту”. Національне визволення вона пов’язувала з перемогою соціалістичної революції та возз’єднанням західноукраїнських земель з Радянською Україною. “Ніяка Антанта, ніякі петрушевичі Східну Галичину з рук буржуазної Польщі не вирвуть, – писав орган КПСГ. – Тільки збройне, насильне захоплення влади пролетаріатом і вбогим селянством може навіки розчавити шляхетську владу в Східній Галичині” [40, 1].

У протидії двох концепцій визвольної боротьби – національного і пролетарського “фронтів” – Українська соціал-демократична партія (УСДП) займала в 1920 р. нечітку позицію. УСДП проголосила тактику “єдиного українського соціалістичного фронту”, передбачала вузьокласовий підхід до будівництва української національної держави. Згідно з рішенням березневої конференції УСДП 1920 р., 30 березня А. Чернецький, П. Буняк, Л. Ганкевич і

С. Пашкевич вийшли з Української національної ради ЗУНР [13, 16]. Водночас УСДП засудила Варшавський договір С. Петлюри, підписаний у квітні 1920 р., відповідно до якого Західна Україна відходила до Польщі. Головна управа на своєму засіданні 10 червня 1920 р. прийняла резолюцію, в якій підкреслювалося, що вона “не може брати на себе відповідальности за всі наслідки цього договору і тому не бачить можности для представників УСДП брати участь в уряді УНР” [37, 1]. Соціал-демократ В. Старосольський вийшов з уряду І. Мазепи ще 4 квітня 1920 р. [46, 3]. Отже, УСДП остаточно припинила зв’язки з політичним курсом УНР і ЗУНР. Газета УНТП “Громадська думка” зробила слухний висновок, що УСДП “стоїть на розпутьті. Ми ще будемо свідками дальшої еволюції” [34, 1]. Партія перебувала, за влучним висловом відомого громадсько-політичного діяча, історика М. Лозинського, “між Антантою і більшовизмом” [49, 95].

УСДП пішла шляхом пошуку нової політичної орієнтації, бачачи безрезультатність заходів урядових чинників ЗУНР і УНР щодо відновлення національно-державної самостійності. Газета “Вперед” (центральний орган УСДП) писала, що “українська соціал-демократія після тяжких досвідів не хоче і не може піддаватися... ілюзіям на антантську “ідеалістичну “поміч” [27, 1]. УСДП послідовно виступала проти польського окупаційного режиму, вона, як і всі партії національно-державницького табору, а також КПСГ-опозиційна, бойкотувала парламентські вибори 1922 р. у Східній Галичині. Українські соціал-демократи відкинули проект територіальної автономії Східної Галичини в складі Речі Посполитої, запропонований у 1921 р. Польською партією соціалістичною (ППС) [30, 2].

Водночас українська державність (хоча й формальна), втілена в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР), часткова лібералізація тоталітарної системи й українізація, що проводилися тимчасово з метою зміцнення радянської влади, викликали ілюзію щодо руху УСРР у напрямку самостійної і демократичної Української держави. У газеті УСДП “Земля і воля” стверджувалося, що один із “головних чинників, що звернули орієнтацію на Радянську Україну – це, безперечно, українізація... Вона сильно захитала позиції націоналістів... що, мовляв, Україною правлять московські комуністи” [39, 1]. Політика українізації стала привабливим контрастом до нищення українства у Польщі, вона поширювала серед західних українців радянське настрої.

Враховуючи, що трудовики і радикали обстоювали критичне ставлення до радянської влади на Україні, симпатки УСРР вступали переважно до УСДП, яка восени 1920 р. почала відроджувати розбиті першою світовою та польсько-українською війнами партійні осередки – робітничі і селянські ради УСДП. Відомий радикал М. Стахів слушно відзначав, що “наглий провал надій на політику Петрушевича викликав надії на большевицьку Москву”, які “ширилися

* УСДП – реформістська партія соціалістичного напрямку виступала під гаслом боротьби за незалежну соборну Українську соціалістичну державу і поширювала свій вплив на українське робітництво. Утворена в 1899 р., розгорнула діяльність у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору.

серед буржуазної націоналістичної інтелігенції і студентів. Вони почали вступати до УСДП, яка робила невиразну політику..., здобули в ній більшість...” [51, 121]. Саме під тиском рядових членів УСДП у вирішенні українського питання почала орієнтуватися на Радянську Україну, заявляючи, що “для кожного соціаліста... сучасна Україна мусить бути тим краєугольним каменем, на якому він повинен основувати програму державного будівництва України” [29, 1]. Щоправда, партія підтримувала не всі сторони суспільно-політичного життя в УСРР. Газета “Вперед”, зокрема, час від часу виступала проти “експлуатації України в користь союзної Росії” [24, 1]. І все ж, “хоч є ще тертя, хоч виринають непорозуміння”, УСДП вважала, що в УСРР “запоруку кращого маємо” [29, 1].

В цілому УСДП обстоювала соборність навколо Радянської України, орієнтувалася в українському питанні на політику Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У). Витоки прорадянської орієнтації УСДП один із лідерів партії А. Чернецький вбачав у тому, що соціал-демократи, які “вивчали соціалізм зі західноєвропейських джерел” та “зростали в масових демократичних соціалістичних партіях Заходу”, “не знали психіки московських большевиків”, тобто не усвідомлювали, що “московський большевизм під покришкою Маркса й комунізму поширює однопартійну диктатуру і старий месіянзм московського імперіалізму” [48, 63].

Переломним моментом політичної еволюції УСДП стала нарада у Львові 14-15 січня 1922 р. У ній взяло участь понад 20 чоловік (члени Головної управи УСДП і делегати деяких місцевих партійних організацій). Газета “Вперед” опублікувала доповідь І. Квасниці “Сучасне політичне становище і наша партія” [17, 2], в якій автор визначив стратегію УСДП. Він заявив, що Радянська Україна, “мимо помилок” і “багато темних сторін” [32, 1], стала “основою, краєугольним каменем, підбудовою” утворення самостійної Української соціалістичної держави. Підкреслювалося, що “центром української державности може бути тільки Київ” [33, 1]. Народа одностайно ухвалила політичну резолюцію, яка складалася з трьох частин [18, 63]. У першій УСДП висловила підтримку соціалістичним республікам Сходу: “В обороні існуючого ладу на землях бувшого царату повинен стати цілий пролетаріят світу, об’єднаний одноцілим революційним фронтом”. Друга частина резолюції підкреслювала, що “одиною реальною формою української державности під сучасний момент являється Українська Соціалістична Радянська Републіка..., яка може сповнити всі національні і соціальні постуляти українських трудових мас”. Водночас партія чітко заявляла, що сучасна Радянська Україна не була “повним завершенням наших змагань і кличів” [31, 1]. У третій частині резолюції зазначалося, що визволення західноукраїнських земель нерозривно пов’язане з долею УСРР і утворенням “об’єднаної, суверенної робітничо-селянської України” [17, 1]. Отже,

УСДП вперше офіційно поставила вимогу возз’єднання всіх західноукраїнських земель з Радянською Україною.

Політична еволюція УСДП під тиском знизу викликала розмежування в партійному керівництві, конфлікт “двох поколінь”. Ліве крило управи на чолі з А. Чернецьким, М. Парфановичем та І. Кушніром в орієнтації на Радянську Україну схилилося до пріоритету соціально-класового над національним. Так, А. Чернецький поклав “в основу всіх своїх змагань, а тим самим і національних”, визволення з-під “соціального ярма” [28, 2], оскільки “і нація, і національна держава – це тільки форми, інструменти та етапи в суспільному житті та організації людства”, що “самі по собі не є ціллю” [26, 1]. “Правиця” УСДП, яку очолили старші партійні діячі Л. Ганкевич, І. Квасниця і П. Буняк, поставилась до УСРР як до Української держави та відстоювала єдність національного і соціально-класового. І. Квасниця, наприклад, закликав до утворення “національної і пролетарської держави” [25, 1].

Після січневої наради 1922 р., яка, за донесенням поліції, продемонструвала “розбіжність поглядів” [20, 32 зв.], політична боротьба у проводі УСДП загострилася. Місцеві організації УСДП, певна річ, висловлювали невдоволення бездіяльністю керівництва. 12 травня 1922 р. найвпливовіша львівська робітничка рада УСДП (голова – А. Чернецький) ухвалила резолюцію: “... Головна управа УСДП розбіжна в думках між собою і тому не може як слід працювати, ... партія розлітається, не належить до жодного Інтернаціоналу і тим самим працює без програми; ... пропонує з метою оздоровлення невідрадних відносин в партії скликати ще перед конференцією спільне засідання Головної управи УСДП, місцевої ради у Львові і всіх делегатів робітничих рад з провінції” [2, 260].

Розмежування в Головній управі УСДП на ґрунті ставлення до політики більшовиків призвело у другій половині травня 1922 р. до розколу. Цікаво, що приводом до нього стали фінансові суперечки стосовно трьох львівських будинків (нині – по вул. В. Стефаніка), які були куплені УСДП ще в 1919 р. на кошти наддніпрянської Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Л. Ганкевич оформив документи про право на власність через свого родича. “Про що купівлю ні я, ні ширша ексекютива партії нічого не знали”, – згадував А. Чернецький [48, 51]. Довідавшись про таємну угоду, “лівниця” УСДП висунула звинувачення в “марнуванні і розтраті партійних фондів” [21, 1].

На засіданні управи 17 травня М. Парфанович в образливій формі звинуватив голову УСДП Л. Ганкевича у фінансових зловживаннях. У відповідь той написав заяву про вихід із партії. Пізніше, наприкінці травня 1922 р., управу залишили секретар І. Квасниця та заступник голови П. Буняк [18, 68-69]. Головою УСДП став І. Кушнір, його заступником – О. Панас, секретарем – А. Чернецький. До складу Головної управи з дорадчим голосом увійшли заступник голови

львівської робітничої ради УСДП І. Калятинський і секретар ради С. Рудик [18, 73-74]. Отже, при підтримці партійних низів “лівіця” усунула діячів правого крила від проводу в УСДП.

Відомі й заслужені в минулому керівники з різних причин на початку 1920-х рр. практично опинилися поза УСДП. В. Темницький і В. Старосольський перебували в еміграції, О. Безпалко перейшов на платформу УСДРП, а С. Вітик та О. Устиянович вступили до КП(б)У. М. Ганкевич був виключений з УСДП 29 грудня 1921 р. за критичне ставлення до більшовизму і підтримку платформи ППС [11, 14]. Врахувавши ще й травневий 1922 р. розкол в управі, “Громадський вістник” справедливо писав про вихід з УСДП “всіх дотеперішніх провідників – головно з-поміж інтелігенції...” [35, 1].

Політична еволюція вела до зближення УСДП з комуністичним табором. У 1921 р. УСДП почала переговори з виконкомом Комінтерну [10, 2]. 19 листопада на засіданні президії виконкому, де розглядалося питання УСДП (протокол № 26), було ухвалено спеціальну резолюцію. У ній підкреслювалося, що УСДП “повинна широко продискутувати 21 умову вступу до Комуністичного Інтернаціоналу; скликати конгрес...для прийняття цих умов; виключити з партії націоналістичні й опортуністичні елементи”, а перед конгресом узгодити статус УСДП [8, 17]. Очевидно, що УСДП як партія європейського соціал-демократичного напрямку вступила у стадію глибокої ідейної та організаційної кризи.

Орієнтацією УСДП на соборність навколо Радянської України вирішила скористатися нелегальна КПСГ (з 1923 р. – Комуністична партія Західної України (КПЗУ)). УСДП створювала національні організації, а КПСГ – інтернаціональні, однак платформи обох партій збігались у національному питанні. Комуністи-“васильківці”, діячі КПСГ-опозиційної, здійснюючи тактику єдиного робітничого фронту, проголошену Комінтерном, з 1921 р. почали проникати в соціал-демократичні організації й оволодівати керівними структурами [9, 11]. “Провід УСДП не розумів комуністичної небезпеки, – слушно зауважив радикал М. Стахів, – а мабуть, був вдоволений, що партія збільшується новим ніби активним “нарібком”, не дивлячись на те, що той “нарібок” був комуністичний, а не соціал-демократичний” [52, 39-40]. Нарада 13 місцевих організацій КПСГ 12 липня 1922 р. вирішила розгорнути акцію щодо відкритого опанування партії, “допомогти лівій течії в боротьбі з правим крилом” [3, 48]. Рішення наради підтримала листопадова 1922 р. нарада Закордонного бюро допомоги КПСГ при ЦК КП(б)У [4, 15]. Засідання ЦК КПСГ у січні 1923 р. ухвалило на соціал-демократичному з’їзді “забезпечити свою більшість у Головній управі та через легальні організації УСДП посилити вплив компартії...” [47, 76].

Нові лідери УСДП шукали підтримки в урядових колах УСРР. Відомо, що 14 липня 1922 р. голова УСДП І. Кушнір взяв участь у нараді з працівниками дипломатичної місії УСРР у Варшаві (секретарем І. Сіяком (колишнім соціал-

демократом), П. Дегтяренком і Максимовичем). Учасники наради звернули увагу на матеріальну підтримку соціал-демократичної преси [1, 7]. УСДП отримала з боку радянського уряду України, за висловом А. Чернецького, секретаря УСДП, “дешо підмоги” [48, 60].

Політичне протистояння лідерів УСДП дезорієнтувало діяльність соціал-демократичних організацій на місцях. Комісія управи УСДП, обрана 18 лютого 1923 р. у складі Р. Скибінського, І. Жовніра, О. Крупи та О. Панааса [18, 81], поставила вимогу залагодження суперечностей. Постанова закликала “Л. Ганкевича, Буняка, Квасницю, з однієї сторони, і Парфановича, Кушніра, Калятинського і Чернецького, з іншої сторони, щоб вони всі особисті суперечки між собою полагодили шляхом суда честі”, бо це позначалося “негативно на партійній роботі”. Проте ширша управа УСДП на своєму засіданні 11 березня 1923 р. абсолютною більшістю голосів (лише при одному за) не прийняла цієї постанови. М. Парфанович прямо заявив, що “порозуміння з ними [діячами “правиці” – І. Р.] неможливе...з ідеологічних причин” [18, 83-84]. Отже, ліве крило заперечило можливість ідейного компромісу з “правицею”. Радикал І. Макух справедливо зауважив, що лідери УСДП “не поставили міцного політично-ідейного опору проти...опанування партії комуністичним і комунофільським елементом” [50, 302], а тому комуністи, на думку М. Стахіва, “здобули легко при виборі делегатів на з’їзд більшість комуністів або комунофілів” [52, 40].

Напередодні з’їзду Рада послів країн Антанти 14 березня 1923 р. відкрито санкціонувала анексію Східної Галичини Польщею, що спричинило ідейну кризу серед українських політичних партій національно-державницького спектра. Газета УСДП “Земля і воля” зробила слушний висновок, що вони “змінити всі дотеперішні орієнтації” [39, 1]. УСДП взяла курс на перехід до комуністичного табору, який завершився VI партійним з’їздом у Львові 18 березня 1923 р.

На з’їзд прибуло 52 делегати і 18 гостей. Головою з’їзду обрано М. Парфановича. Від імені сеймової комуністичної фракції учасників з’їзду привітав С. Круліковський. На початку засідання, з ініціативи А. Чернецького, було прийнято “Декларацію з’їзду УСДП про Східну Галичину”, в якій УСДП різко засудила рішення Ради послів від 14 березня 1923 р.: “Незважаючи на всі ухвали капіталістичного імперіалізму, український пролетаріат нашої країни вважає себе одним цілим пролетаріатом нашої матері Радянської Соціалістичної України і Союзу Радянських Соціалістичних Республік” [10, 6].

А. Чернецький виголосив “Звіт діяльності”, з якого випливало, що в лавах УСДП перебуває 4 200 чоловік. Доповідач застерігав від змін “ідейного обличчя” партії, щоб “не ставати в різний час по-різному до національного питання, а підходити до всього з марксистською класовою точкою погляду” [16, 17-18]. У виступі “Міжнародне політичне становище і УСДП” М. Парфанович підкреслив, що УСДП “мусить стати на шлях чисто класових інтересів...” [9,

13]. “Резолюція в справі сучасного політичного становища” проголошувала, що “визволення пролетаріату як із соціальної, так і національної неволі є немислимим в рамках капіталістичного устрою і ...об’єднання всіх українських земель в одну соціалістичну радянську республіку в союзі з існуючими вже соціалістичними радянськими республіками може наступити тільки після перемоги пролетаріату над буржуазією” [6, 51]. УСДП поставила завдання “створити проти капіталістичних буржуазних партій одноцілий пролетарський фронт” [16, 11-12]. Організаційне повідомлення А. Чернецького містило заяву, що перед УСДП “відкриваються світлі горизонти для роботи на селі”, яке “пролетаризується на очах” [16, 21].

З’їзд затвердив новий Статут УСДП, у якому партія заявила, що виступає захисником інтересів українських трудящих мас не лише Галичини, а й Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя, тобто вона поширювала свою діяльність на всі українські землі, які належали Польщі. У Статуті вказувалося, що УСДП буде виразником волі класово свідомого робітництва і селянства, якого змаганням є дорогою класовою боротьби...побудувати соціалістичний суспільний лад” [19, 3].

Головою УСДП обрано 50-річного друкаря зі Львова О. Панаса [12, 1], а до складу нової управи увійшли діячі лівого крила, а також комуністи В. Попель і Б. Кузьма. Головна управа УСДП на першому засіданні 20 березня 1923 р. ухвалила відозву “До українських працюючих мас Східної Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя й Полісся”. У ній зазначалося, що з’їзд вирішив надати партії “пролетарське класове обличчя” і “від сьогодні наша партія буде виразницею чисто пролетарської класової боротьби” [15, 18].

Таким чином, VI з’їзд остаточно ствердив перехід УСДП у комуністичний табір, на позиції пріоритету інтернаціонального і соціально-класового. Рішення підтримало 50 делегатів проти двох [23, 3], що свідчило про одностайність з’їзду. Права опозиція змушена була залишити партію, так і не спромігшись створити політичну організацію, яка “обстоювала б далі соціал-демократичні принципи” [50, 302]. За свідченням органів державної поліції, “УСДП як цілість прийняла комуністичну платформу”, а “колишню легальну назву залишила тільки з тактичних причин, щоб працювати більш ефективно і без перешкод з боку влади” [14, 70].

Нова управа виступила проти підпорядкування УСДП керівним органам КПСГ. Комуніст М. Теслюк згадував, що “О. Панас і його заступники та інші її члени фактично були проти того, щоб компартія здійснювала контроль...за діями УСДП. На комуністів...вони дивилися як на чужих” [47, 98]. М. Стахів висловив думку, що лідери УСДП “були противні комуністам”, але “все-таки дали себе вибрати до нового ЦК партії” [52, 42]. Ймовірно, діячі “лівиці” увійшли до управи УСДП під тиском знизу делегатів на з’їзді, хоч вони й не підтримували до кінця комуністичної ідеології.

Ліворадикальна еволюція УСДП викликала широкий резонанс у суспільно-політичному житті Західної України. УНТП і УРП різко засудили УСДП за руйнування єдиного національного фронту. “Громадський вістник” вказав на помилковість тези “про розв’язку національного питання в соціальної революції... Ухвали останнього з’їзду УСДП...є грубо реакційні...” [35, 12]. КПСГ, навпаки, вважала, що УСДП стала “на той шлях, по якому невмолима льогіка історичних подій поведе всі робітничі партії” [41, 1].

Аналіз ідеологічних засад і практичної діяльності УСДП, партійної преси дозволяє зробити висновок, що УСДП після свого VI з’їзду фактично перетворилася в легальну прибудову КПСГ-КПЗУ. Поряд з УСДП діяла ще одна легальна прокомуністична організація – Союз пролетаріату міст і сіл (СПМіС), а відмінність між ними чітко з’ясував окружний секретар КПСГ: до складу СПМіС, утвореного КПСГ-офіційною, входили комуністи різних національностей, тоді як УСДП стала аналогом СПМіС для “української вулиці”, була опанована КПСГ і включала лише українців. Підкреслювалося, що КПСГ опанувала “вершину” УСДП [22, 105]. В умовах кризи українського суспільно-політичного руху після березневої ухвали Ради послів 1923 р. почалося масове зростання кількості місцевих організацій УСДП, що були утворені за сприяння партійної управи та рядових комуністів. Зокрема, комуніст В. Корбутяк став ініціатором утворення дев’яти селянських рад УСДП у Коломийському і Снятинському повітах [23, 102 зв.]. УСДП навіть спромоглася організувати у червні 1923 р. окружний партійний з’їзд на Покутті та Дрогобицьку партійну конференцію щодо професійних організацій. Газета “Kurjer lwowski” повідомляла, що позиції УСДП на селі, “особливо серед безземельних і малоземельних, зростають з дня на день, усуваючи звідти впливи українських трудовиків і радикалів. У багатьох округах її впливи є виключні” [45, 1].

Політика УСДП вплинула на еволюцію Української парламентарної репрезентації (УПР). Створена у травні 1923 р., соціалістична фракція Українського сеймового клубу скликала 17 листопада 1923 р. у Луцьку нараду, яка прийняла ухвалу про визнання програми партії і організацію обласного осередку УСДП Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя. Крім того, учасники наради делегували шість членів до управи УСДП [5, 51]. 9 грудня 1923 р. на розширеному засіданні Головної управи УСДП у Львові чотири депутати соцфракції стали членами управи, а один – заступником члена управи [38, 5]. Отже, соцфракція УПР стала парламентським представництвом УСДП.

Поліція спрямувала проти прокомуністичної УСДП масові репресії. 19 грудня 1923 р. Міністерство внутрішніх справ Польщі постановило ліквідувати УСДП у зв’язку з “виразно комуністичним напрямком діяльності” [19, 6а]. Ліквідаційна

акція відбулась 30 січня 1924 р. Було проведено понад 10 тисяч обшуків і 2 тисячі арештів, заборонено видавництво партійної преси (у Львові – газет “Вперед”, “Земля і воля” та журналу “Нова культура”, в Луцьку – газети “Селянська доля”) [36, 5]. Ліквідуючи УСДП, польська влада завдала удару по українству взагалі. “Труси і арешти серед українського громадянства 30 і 31 січня, – заявив депутат польського сейму С. Маківка, – можна рахувати за найбільші репресії, які практикувалися польським урядом до сього часу” [42, 1].

Радикальне крило після розпуску УСДП перейшло до нелегальної КПЗУ. Близько третини з 34 делегатів II з'їзду КПЗУ (жовтень 1925 р.) становили колишні соціал-демократи [7, 1-33]. Комуніст М. Теслюк писав, що до складу КПЗУ вступило понад 600 соціал-демократів [47, 155]. 22 лютого 1924 р. п'ять із дев'яти членів соцфракції (Я. Войтюк, А. Пашук, Х. Приступа, Й. Скрипа і В. Мохнюк) заснували у сеймі окремих клуб УСДП, який обстоював лінію КПЗУ. Характерно, що діяльність Секретаріату посольської фракції УСДП у Львові, забороненого поліцією наприкінці травня 1924 р., очолив комуніст В. Попель [21, 19]. 7 листопада 1924 р. чотири члени клубу УСДП (крім В. Мохнюка) об'єдналися з двома польськими комуністами в Комуністичну посольську фракцію.

Отже, спричинена поразкою Української революції, політична еволюція призвела УСДП до виходу з національно-державницького табору. Вона перейшла на комуністичні позиції і вбачала перспективи національного визволення у пріоритеті соціального й інтернаціонального. Це послабило єдність національно-демократичних сил, які боролися проти польської анексії Західної України. УСДП на колишніх соціал-демократичних позиціях була відновлена лише у грудні 1928 р.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 1016.
2. Там само, ф. 6, оп. 1, спр. 5.
3. Там само, спр. 15.
4. Там само, спр. 20.
5. Там само, спр. 30.
6. Там само, спр. 76.
7. Там само, спр. 219.
8. Там само, ф. 233, оп. 1, спр. 10.
9. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 427.
10. Там само, спр. 539.
11. Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2183.
12. Там само, оп. 2, спр. 168.
13. Там само, ф. 581, оп. 1, спр. 113.

14. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 56, спр. 196.
15. Там само, оп. 57, спр. 516.
16. Там само, ф. 121, оп. 2, спр. 187.
17. Там само, ф. 256, оп. 1, спр. 38.
18. Там само, спр. 40.
19. Там само, ф. 271, оп. 1, спр. 291.
20. Там само, спр. 292.
21. Там само, спр. 304 а.
22. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 2, оп. 1, спр. 143.
23. Там само, спр. 174.
24. Вперед. – 1921. – 27 берез.
25. Там само. – 21 трав.
26. Там само. – 4 черв.
27. Там само. – 11 черв.
28. Там само. – 26 черв.
29. Там само. – 17 серп.
30. Там само. – 11 листоп.
31. Там само. – 1922. – 19 січ.
32. Там само. – 25 січ.
33. Там само. – 27 січ.
34. Громадська думка. – 1920. – 12 лип.
35. Громадський вістник. – 1923. – 29 берез.
36. Діло. – 1924. – 27 лют.
37. Земля і воля. – 1920. – 20 черв.
38. Там само. – 1923. – 16 груд.
39. Там само. – 1924. – 20 січ.
40. Наша правда. – 1921. – 18 черв.
41. Там само. – 1923. – 21 квіт.
42. Наше життя. – 1924. – 17 лют.
43. Укр. вістник. – 1921. – 11 черв.
44. Там само. – 5 серп.
45. Kurjer lwowski. – 1924. – 30 stycz.
46. Słowo polskie. – 1920. – 26 kwiet.
47. Теслюк М. М. У боротьбі за возз'єднання. Сторінки спогадів. – Львів, 1988. – 244 с.
48. Чернецький А. Спомини з мого життя. – Лондон, 1964. – 143 с.
49. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Відень, 1922. – 228 с.
50. Макух І. На народній службі. – Дітройт, 1958. – 628 с.
51. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Львів, 1934. – 136 с.

52. Стахів М. Хто винен? З історії комуністичного руху та його помічників. – Львів, 1936. – 232 с.

I. Y. Raikivski.

THE UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRATIC PARTY'S EVOLUTION TOWARD LEFTIST RADICALISM (1920-1924).

The paper focuses on the activity of the Ukrainian Social Democratic Party (USDP) - a most influential Halychyna's political organisation in the early 1920's. The party sought the establishment of the unified Ukrainian socialist state and enjoyed the support of the Ukrainian labor. At that period the USDP, an active force in the Ukrainian revolution of 1917-1920, shifted to leftist radicalism. This circumstance served as a reason for the disbandment of the party by the Polish occupation authorities. The article highlights the causes, essence and implications of the leftist reorientation of the USDP.

Л.Р. Дрогомирецька

ІДЕЙНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ Ю.ПАВЛИКОВСЬКОГО

Система кооперації, що склалася в Західній Україні в 20-30-х рр. ХХ ст., була закономірним результатом тривалих пошуків найоптимальніших форм і методів кооперативної діяльності відомими представниками соціально-економічної думки краю і базувалася на вивченні ідейних та організаційних засад кооперативного руху в різних країнах світу та їх творчому застосуванні на українському ґрунті.

Серед провідних українських кооперативних діячів, які відіграли важливу роль у формуванні підвалин економіко-правової концепції національної кооперації, чільне місце належить теоретикові й ідеологові українського кооперативного руху, довголітньому керівникові української кооперації в Західній Україні – Юліанові Павликовському.

Усе своє свідоме життя Ю.Павликовський присвятив ідеї національно-економічної незалежності українського народу, а засобом досягнення цієї мети вважав створення всенародної кооперативної організації, покликаної "виховати господаря своєї землі" [8; 2].

Слід звернути увагу на те, що ідеї, які у свій час започаткував Ю.Павликовський у галузі українського кооперативного руху, і нині не втратили своєї

актуальності, оскільки саме у сфері ринкової економіки й національної кооперації ми маємо колосальний досвід, гідний наслідування. Ми не ставимо перед собою завдання повністю висвітлити теоретичні й практичні здобутки Ю.Павликовського на кооперативній ниві, бо в одній статті це зробити неможливо. Зупинимось лише на окремих і, на нашу думку, найбільш важливих та актуальних моментах.

З автобіографічних матеріалів про життя і громадсько-політичну діяльність Ю.Павликовського дізнаємось, що народився він 20 липня 1888 р. в родині українського священика Володимира з роду Авдиківичів [з того ж роду походив Маркіян Шашкевич – Л.Д.] у селі Синькові Радехівського повіту. На шостому році життя став круглим сиротою, жив у селі Ясеніві Бродського повіту. У 1906 р. з відзнакою закінчив німецькомовну гімназію у Бродах. Юридичну освіту здобув у Львівському університеті [1; 67]. Однак кар'єра юриста не приваблювала юного Павликовського, і в 1910 р., за порадою відомого тоді діяча громадсько-економічної організації галицьких українців і голови товариства "Сільський господар" Євгена Олесницького, він вступив до Вищої школи хліборобської культури у Відні, де поряд з природознавчими багато уваги приділяв вивченню суспільно-економічних наук. У Відні Ю.Павликовський вперше ознайомився з теорією кооперації [3; 352].

Погляди Ю.Павликовського на кооперацію та її роль у суспільстві формувалися під впливом Австрійської історико-економічної школи соціологічно-економічного напрямку, прихильники якої вважали, що на шляху до нового соціального ладу необхідним є використання позитивного досвіду суспільно-економічних стосунків у минулому [3; 352].

Помітну роль у формуванні економічних поглядів Ю.Павликовського відіграли ідеї вчених-економістів, представників так званої інституційної економічної школи, які вважали, що для кожної нації притаманні історичні традиції й історично утворені суспільно-економічні інституції, які на шляху до прогресу не варто ліквідувати навіть тоді, коли вони затримують поступ вперед, а слід, використовуючи всі їхні позитивні якості, модернізувати таким чином, щоб вони давали користь громадянству [3; 353].

Аналізуючи і поглиблюючи ідеї західноєвропейських економістів у галузі кооперації, Ю.Павликовський назавжди обрав шлях, вказаний фактами історичного розвитку і зумовлений конкретними національно-політичними й соціально-економічними умовами життя українського народу. Кооперація, на його думку, повинна спиратися на "тверді закони господарського життя" [8; 3]. Ні в якому разі, вважав Ю.Павликовський, не можна нехтувати досвідом народу, а навпаки, треба вивчати його, "щоби до його додатніх прикмет нав'язати творчість у сучасність і шляхом культури праці підготувати майбутнє" [8; 3].